

Skorodiuk, Józef

Janów Podlaski - rezydencja biskupów

Szkice Podlaskie 13, 11-28

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Józef Skorodiuk Kuria Diecezjalna w Siedlcach

JANÓW PODLASKI – REZYDENCJA BISKUPÓW *

Janów nad Bugiem pierwotnie nosił nazwę Janów Biskupi. Niniejsze opracowanie będzie poniekąd próbą uzasadnienia tego. Chodzi więc o prezentację biskupów rezydujących w Janowie. Na przestrzeni prawie 460. lat było ponad czterdziestu pasterzy łuckich, a od roku 1818 - czterech biskupów janowskich czyli podlaskich. W ramach jednego artykułu nie sposób ukazać nawet krótkich charakterystyk wspomnianych biskupów, zwłaszcza łuckich. Wymieniając wszystkich, zwrócimy uwagę tylko na bardziej znaczące postacie i ich dokonania, jak też na wydarzenia, których byli świadkami.

Janów Biskupi czyli Podlaski przed rokiem 1796 należał do diecezji ze stolicą w Łucku na terenie dzisiejszej Ukrainy. Tam była katedra, w Janowie natomiast rezydowali biskupi i oni będą przedmiotem pierwszej części naszych refleksji. Druga część wystąpienia dotyczy pasterzy diecezji janowskiej czyli podlaskiej.

I. Biskupi diecezji łuckiej

1. Biskup Jan Łosowicz (1463-1468)

O tej postaci niewiele możemy powiedzieć. Był Litwinem urodzonym w Wilnie w rodzinie mieszczańskiej, herbu Rozmiar albo Syrokomla. Studiował najprawdopodobniej w Akademii Krakowskiej i uzyskał tam bakałareat w 1446 r. Kiedy Jan Łosowicz został w Wilnie kapłanem, początkowo pełnił funkcję sekretarza biskupiego, z czasem otrzymał godność kanonika, następnie prałata-dziekana katedralnej kapituły wileńskiej. Historyk pisze, że ks. Jan odznaczał się prawością charakteru, dzięki czemu zasłużył na względy biskupa Mikołaja Dzierzgowskiego¹, który przedstawił go królowi Kazimierzowi IV Jagiellończykowi, a król papieżowi Piusowi II - i w ten sposób został wyniesiony na biskupstwo łuckie (1463-1468)², a później wileńskie. Diecezja wileńska wakowała od 1462 r., ale przez szereg lat rzą-

* Referat wygłoszony 11 czerwca 2005 r. w Janowie Podlaskim z racji 540-lecia istnienia tejże miejscowości w ramach sesji popularno-naukowej: *Janów Biskupi, Janów Podlaski*.

¹ W. Przyalgowski, *Żywoty biskupów wileńskich*, t. 1, Petersburg 1860, s.58.

² F. Sznarbachowski, *Początek i dzieje rzymsko-katolickiej diecezji łucko-żytomierskiej, obecnie łuckiej, w zarysie*, Warszawa 1926, s.52.

dził nią ks. Jan – kanonik wileński. Biskup Łosowicz natomiast mieszkał w Wilnie, ale jako biskup łucki.

Jak podaje ks. Józef Pruszkowski, na miejscu dzisiejszego Janowa pierwotnie leżała wieś Porchów (Parczów), którą Wielki Książę Litewski Witold wraz z licznymi posiadłościami, leżącymi po obu stronach Bugu – znanej nam obecnie rzeki i granicy państwowej – tytułem darowizny ofiarował katedrze łuckiej w 1423 roku³.

Jan Łosowicz jako biskup łucki ze względu na niesnaski między Litwinami a Polakami, a stąd ustawiczne wojny (Łuck zniszczony przez Tatarów, spalony na skutek pożaru), osiadł na dobrach kościelnych nad Bugiem przy granicy Podlasia, które należało do jego diecezji. Wieś Porchów na mocy przywileju królewskiego w 1465 r. podniósł do rangi miasta i od swego imienia nazwał Janowem. Dzięki biskupowi Janów otrzymał przywileje na mocy tzw. prawa chełmińskiego. Król Zygmunt I Stary w 1510 r. zatwierdził je i od tego czasu nowe miasteczko przybrało nazwę Janów Biskupi. Było ono bowiem rezydencją biskupów łuckich. Janów znajdował się w połowie drogi między Łuckiem a Warszawą i stąd było już bliżej do stolicy Rzeczypospolitej. Poza tym, szczególnie w tamtych czasach, ważne były kontakty z możnymi rodami - a za Bugiem należeli do takich Czartoryscy, Jabłonowscy, a z tej strony Illinicze, Woronieccy i białscy Radziwiłłowie. *De facto* Janów Biskupi stał się stolicą diecezji łuckiej, a jego nazwa ma uzasadnienie nie tylko w rezydencji prezentowanych niżej biskupów, ale i w fakcie, że na mocy wspomnianej już darowizny księcia Witolda był on własnością katedry łuckiej. Janów z pewnością na tym zyskał, gdyż każdy z biskupów dbał o rozwój i dobrobyt tego miasta.

Z inicjatywy biskupa Łosowicza wybudowano we wschodniej części miasta kościół murowany pw. św. Jana Chrzciciela i tam przeniesiono parafię, która wcześniej koncentrowała się przy wzniesionym przez księcia Witolda kościele Św. Trójcy.

Ks. Pruszkowski określa biskupa Jana (Łosowicza) jako pasterza o wysokich zaletach moralnych, gorliwego o chwałę Bożą, odznaczającego się dobroczynnością dla swoich włościan i ubogich, a zwłaszcza troską o mieszczan janowskich, których tu osadzał.

W roku 1468 został przeniesiony na wakującą katedrę wileńską. Będąc biskupem wileńskim odnowił kaplicę biskupią w swojej katedrze i obok katedry wybudował nową. Nie było za jego kadencji większych dokonań. Jak mówią historycy, miał znaczne posiadłości ziemskie już to przez królów nadane, już to nabyte od tych, którzy potrzebowali pieniędzy za ziemie, które przyłączał do majątku kościelnego. Nie można go jednak posądzać o materializm praktyczny czy chciwość. Biskup często bowiem dawał przywileje

³ P. J. K. Podlasiak (ks. J. Pruszkowski), *Janów biskupi czyli Podlaski. Z dawnych i współczesnych źródeł*, Kraków 1897, s.30.

włościanom za ich wierną postawę⁴. Darował jednym posesje, na których mieszkali, a które nie były dotąd ich własnością, innych, mając na uwadze ich zasługi, zwalniał z powinności dworskich. Jak stwierdza ks. J. Kurczewski: „Pierwszy dał przykład uwłaszczenia włościan, obdarzając wolnością i gruntami”⁵.

Za czasów tegoż biskupa Rusini podczas Soboru Florenckiego (1439) wyrazili chęć połączenia z Rzymem, o co gorliwie zabiegał pasterz wileński w swojej diecezji. Między innymi z tą myślą przyjął do Wilna ojców bernardynów – zatroskanych „szermierzy pojednania Rusinów”⁶. Biskup Łosowicz konsekrował wiele kościołów (świątyń), które wybudowano za jego wileńskiego pontyfikatu. Tym samym rozbudował sieć parafialną w diecezji. Prawdopodobnie był bliskim współpracownikiem Kazimierza IV Jagiellończyka, któremu częściowo zawdzięczał biskupstwo wileńskie. Uczestniczył w kształtowaniu polityki zagranicznej Wielkiego Księstwa Litewskiego – szczególnie stosunków z zakonem krzyżackim. Zmarł wiosną 1481 r. i pochowany został najpewniej w podziemiach katedry w Wilnie.

2. Następcy biskupa Jana Łosowicza

Bezpośrednimi następcami biskupa Jana byli kolejno: **Marcin Krzeszowski** (1468-przed 1483), **Stanisław Stawski** (1483-ok.1488) i **Jan Andruszewicz** (1491-1501/1502). Biskup Stawski wznosił w Janowie kościół pw. św. Stanisława BM dla duszpasterstwa zamkowego. Biskup Andruszewicz podpisał Unię Litwy z Polską (1499)⁷.

Następcą biskupa Andruszewicza był biskup **Albrecht (Wojciech) książę Radziwiłł** (1502-1507), zwany jałmużnikiem. W młodym wieku otrzymał biskupstwo; kiedy obejmował diecezję łucką, miał 22 lata. Z natury cichy, nadzwyczaj pobożny, odznaczał się życiem świątobliwym. Urząd biskupi traktował jako służbę apostołów, pełną miłosierdzia; troszczył się o ubogich i nędzarzy, oddawał im swoje mienie. Po ojcowsku ocierał łzy nieszczęśliwym, nie usiadł do swego skromnego posiłku, zanim nędzarze go nie otrzymali. Łaskawy dla innych, surowy dla siebie⁸. W 1507 r. przeniesiony na biskupstwo wileńskie. Umarł w 1519 r., został pochowany w Wilnie w kościele św. Stanisława.

Jego następcą został biskup **Paweł Algimunt książę Holszański** (1507-1536)⁹. Uczestniczył w obradach Synodu Laterańskiego (1512). W Janowie odrestaurował zniszczony Witoldowy kościół Św. Trójcy. Po

⁴ W. Przyalgowski, dz. cyt., s.59.

⁵ J. Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912, s.29.

⁶ Tamże, s.30.

⁷ J. Pruszkowski, dz. cyt., s.35.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże, s.38.

pewnym czasie został biskupem wileńskim i tam szczególnie zajaśniał gorliwością i postawą apostołską. Były to czasy nowinek filozoficznych i religijnych, gdy do głosu dochodził kalwinizm, luteranizm. Dało się wówczas zauważyć ogólne osłabienie więzi z Kościołem, czemu ulegały wyższe warstwy społeczne, a duchowieństwo było wprost bezradne i w pewnej części również chwiejne w postawach. Biskup z całą mocą stawiał opór innowierczym siłom. Pisał listy pasterskie, w których upominał możnych, a lud zachęcał do wierności Kościołowi. Pisał w tej sprawie do króla, który miał wpływ na możnych, aby przestrzegał ich przed zgorzeniem, aby bronił Kościół przed prześladowaniem. Biskup Holszański był człowiekiem zdecydowanym, energicznym, pełnym poświęcenia; miał szacunek dla króla, ale nieustępliwie bronił sprawy Kościoła. Pasterzował w diecezji łuckiej 28 lat, a w wileńskiej – 20. Zmarł w opinii świętości w Wilnie (1555).

Kolejnym biskupem łuckim z rezydencją w Janowie był od 1536 r. **Jerzy Falczewski (Chwalczewski)** (1536-1547)¹⁰. Katedra w Łucku dotychczas mieściła się w kościele drewnianym. Biskup Jerzy wznosił na tym miejscu kościół murowany z kamienia ciosowego. Przy nowej katedrze powstał również dom mieszkalny dla kanoników. Biskup Chwalczewski był właścicielem dworu w Brześciu, w którym mogli się zatrzymywać jego goście. Umarł w Torczynie w lutym 1549 r.

Jego urząd objął biskup **Walerian Protasewicz** (1549-1556)¹¹, zwany także Suszkowskim albo Szuszkowskim. Diecezją łucką rządził 8 lat, a w 1556 r. został przeniesiony na biskupstwo wileńskie. Były to czasy reformacji. Trendy innowiercze stawały się popularne wśród magnatów i szlachty. Zwolennicy nowej wiary byli agresywni w walce z katolicyzmem, choć między sobą nie mogli dojść do porozumienia i jedności w przekonaniach. Biskup Walerian w r. 1554 zwołał synod diecezjalny do Janowa i potępił naukę liderów współczesnych herezji, m.in. Piotra z Goniądza, Szymona z Proszowic, Hieronima Piekarskiego. Aktywna postawa biskupów łuckich poprzez synody janowskie, oddanie kapłanów tej sprawie i poświęcenie się wiernych, nie tylko wstrzymały na Podlasiu i w Brzeskiem ekspansję hereetycką, ale skłoniły zagubionych, zbłąkanych do powrotu i jedności z Kościołem katolickim. Biskup Protasewicz przyczynił się również do połączenia Litwy z Polską. Umarł w 1579 r., został pochowany w katedrze wileńskiej.

Następnym biskupem łuckim był **Jan Andruszewicz** (1556-1566)¹², pochodzący ze sławnej rodziny litewskiej. Początkowo był pasterzem diecezji kijowskiej. Był to człowiek wielkiego taktu i kultury osobistej zarówno w nauczaniu, jak i w sposobie bycia. Po śmierci pochowany w Janowie.

¹⁰ Tamże, s.41.

¹¹ Tamże, s.42.

¹² Tamże, s.46.

Wiktoryn Wierzbicki (1567-1587) – to kolejny biskup, początkowo jako elekt na Żmudzi, a w 1567 r. przeniesiony na stolicę Kościoła łuckiego. Umarł w 1586 r. w Gródku. Pochowany został w Janowie.

Po biskupie Wierzbickim diecezję objął **Bernard Maciejowski** (1587-1597). Kształcił się w kolegium jezuickim w Wiedniu m. in. razem ze Stanisławem Kostką. Początkowo piastował urzędy w administracji państwowej, ale w końcu rezygnuje z nich i obiera stan duchowny. Studiował teologię w Rzymie, a po święceniach kapłańskich wrócił do kraju. W 1587 r. został biskupem łuckim, bardzo wzorowym, gorliwym, miłosiernym dobroczyńcą dla biednych. Z woli papieża Klemensa VIII przewodniczył na Synodzie w Brześciu, gdzie w 1596 r. doszło do unii z Kościołem prawosławnym. Miał zostać biskupem wileńskim w 1597 r., ale przy sprzeciwie kapituły nie objął biskupstwa. Natomiast w 1600 r. biskup Maciejowski został ordynariuszem diecezji krakowskiej, a wkrótce kardynałem. W 1606 r. przeniesiony na arcybiskupstwo gnieźnieńskie, jako metropolita. Zmarł w 1608 r., a pochowany został w katedrze krakowskiej.

Następcą biskupa Maciejowskiego był **Stanisław Gomoliński** (1600-1604)¹³. Pierwszym jego biskupstwem było kamienieckie, drugim chełmskie, trzecim z kolei łuckie. Na tym stanowisku pracował cztery lata. W 1602 r. sprowadził do Janowa dominikanów, którzy zamieszkali przy kościele św. Jana. Wówczas parafia została przeniesiona ponownie do kościoła Św. Trójcy.

Kolejny biskup to **Marcin Szyszkowski** (1604-1607)¹⁴, dotychczasowy koadiutor (pomocniczy) biskupa Gomolińskiego. Studiował w Akademii Krakowskiej, później na Wydziale Teologicznym w Rzymie, gdzie był uczniem św. R. Bellarmina. Jako biskup był gorliwy o chwałę Bożą; do Krzemieńca sprowadził ojców franciszkanów, do Brześcia – bernardynów, w Łucku rozpoczął budowę kolegium jezuitów. W Janowie prowadził synod diecezjalny. Idąc śladem swoich poprzedników, zabiegał o pozyskanie dla Kościoła schizmatyków. W 1606 r. przeniósł się na biskupstwo płockie, a później na biskupstwo krakowskie (1617). Uzdrawiony ze śmiertelnej choroby za przyczyną św. Stanisława BM ufundował okazały grób dla tego świętego. Umarł w Krakowie w 1630 r. i pochowany został w katedrze na Wawelu.

Po nim pasterzem łuckim był biskup **Paweł Wołucki** (1607-1616), przedtem był biskupem kamienieckim. Z Łucka przeszedł na biskupstwo kujawskie. Kochał Kościół i Ojczyznę. Żył świętobliwie, zmarł w 1662 r. i został pochowany w katedrze wrocławskiej.

Kolejny biskup łucki to **Henryk Firlej** (1616-1617). Kształcił się w Grazu, później w Rzymie u boku papieża Klemensa VIII. Biskupem łuc-

¹³ Tamże, s.48.

¹⁴ Tamże, s.50.

kim został w 1616 r., a w następnym przeniesiony na biskupstwo płockie. Około roku 1624 został arcybiskupem gnieźnieńskim i jednocześnie prymasem: Cechowała go rzetelność w posłudze, szlachetny charakter, łagodność, umiarkowanie. Umarł w 1626 r. w Skierniewicach, a został pochowany w kolegiacie łowickiej.

Andrzej Lipski (1617-1623)¹⁵ pochodził z rodziny o wyznaniu ewangelickim, przez co i on był wychowany po protestancku. Po przyjęciu wiary katolickiej wstąpił do seminarium duchownego, a po święceniach niższych studiował teologię w Rzymie. Przyjął święcenia kapłańskie - pełnił szereg funkcji kościelnych i państwowych, był nawet sekretarzem królewskim. W 1617 r. otrzymał biskupstwo łuckie. W 1622 r. przeniesiony na biskupstwo kujawskie, a w 1630 na biskupstwo krakowskie. Był człowiekiem pracowitym, świątobliwym, oddanym Kościołowi i Ojczyźnie.

Stanisław Łubieński (1624-1627) został kapłanem w 1600 r., a biskupem łuckim w 1624 r. Po trzech latach został przeniesiony na biskupstwo płockie. Umarł w 1640 r. w Wyszku, a pochowany został w katedrze św. Zygmunta w Płocku.

Achacy Grochowski (1627-1633)¹⁶ był biskupem przemyskim, a w 1627 r. został biskupem łuckim. Dbał o czystość wiary w diecezji, a w kraju o powstrzymanie prądów innowierczych. Dwukrotnie zorganizował i przewodniczył na synodach diecezjalnych w Janowie Biskupim. Umarł również w Janowie, a pochowany w podziemiach katedry przemyskiej (1633).

Bogusław Radoszewski (1633-1638) był biskupem kijowskim, a od 1633 r. biskupem łuckim. Cechowała go gorliwość w służbie Bożej i przestrzeganie karności wśród duchownych. Przyjmował przysięgę od hrabiego Mikołaja Sapiehy co do autentyczności skradzionego obrazu Matki Bożej Guadelupeńskiej i wielu relikwii świętych. Biskup Bogusław umarł w roku 1638 w Janowie. Pochowany w kościele benedyktyńskim na Łysej Górze.

Andrzej Gembicki (1638-1654)¹⁷ przechodząc poprzez szereg stanowisk kościelnych został biskupem sufraganiem gnieźnieńskim i koadiutorem biskupa łuckiego Radoszewskiego, a w 1638 r. został rządcą diecezji łuckiej. W roku następnym zatwierdził erekcję Akademii Białskiej.

Jan Zamoyski (1654-1655)¹⁸ w latach młodości był dominikaniem. Z woli króla Jana Kazimierza i Stolicy Apostolskiej został biskupem przemyskim, a od 1654 r. biskupem łuckim. W drodze z Janowa na ingres w łuckiej katedrze zakończył życie doczesne. Stało się to w Biłgoraju 1 stycznia 1655 r. Ciało jego pochowano prawdopodobnie w Janowie.

¹⁵ Tamże, s.52.

¹⁶ Tamże, s.54.

¹⁷ Tamże, s.56.

¹⁸ Tamże, s.58.

Jan Stefan Wydźga (1655-1659) – człowiek wykształcony, świetny mówca – głosił Ewangelię, piastował liczne urzędy kościelne i w administracji królewskiej. Biskupem łuckim został w 1655 r. Po czterech latach objął biskupstwo warmińskie. Wreszcie wyniesiony na arcybiskupstwo gnieźnieńskie został prymasem Królestwa i zamieszkał w Łowiczu. Za czasów jego łuckiej posługi miało miejsce okrutne męczeństwo Andrzeja Boboli, jezuita, misjonarza pińskiego. Były pasterz łucki umiera w Łowiczu w roku 1686, pochowany w podziemiach archikatedry gnieźnieńskiej.

Kolejnym biskupem łuckim był **Mikołaj Prażmowski** (1659-1666)¹⁹ prawdopodobnie w latach 1637-1639 odbył studia prawnicze w Akademii Krakowskiej. W 1659 roku został mianowany biskupem łuckim, ingres do katedry Przenajświętszej Trójcy w Łucku odbył w 1664 r. W 1666 r. został arcybiskupem gnieźnieńskim, a tym samym i prymasem. Zmarł 15 kwietnia 1673 r. w Ujazdowie pod Warszawą, pochowany w obecnej katedrze w Łowiczu.

Biskup **Zygmunt Czyżowski** (1666-1667). Jego droga do biskupstwa wiodła, podobnie jak wielu mu współczesnych biskupów, przez dwór monarszy. Był bowiem sekretarzem królewskim Władysława IV, a następnie Jana II Kazimierza. Dzięki protekcji Wazów został kanonikiem, prałatem. W 1655 r. ksiądz Czyżowski otrzymał nominację na biskupa pomocniczego w Płocku. Po 10. latach został biskupem kamienieckim. W 1666 r. otrzymał nominację na biskupa łuckiego, ale śmierć nominata nie pozwoliła już objąć stanowiska²⁰.

Jego następcą był biskup **Tomasz Leżeński** (1667-1675), po swoim biskupstwie w diecezji chełmskiej. Zmarł w 1675 r., pochowany w Wąchocku.

Z kolei biskup **Stanisław Kazimierz Dąbski** (1676-1682), początkowo pasterz diecezji chełmskiej, a od 1676 r. - łuckiej. Później był jeszcze ordynariuszem diecezji płockiej, kujawskiej i wyznaczony na krakowską, zmarł przed ingresem do katedry (1700). Trzeba określić go jako postać kontrowersyjną, dość krytycznie ocenioną przez historię.

Od 1682 r. biskupem łuckim był **Jan Stanisław Witwicki** (1682-1687)²¹. Biskupstwo diecezjalne zaczynał od Kijowa. Pasterzem diecezji łuckiej był do roku 1687. Podczas tej kadencji w 1683 roku miało miejsce zjawienie się Matki Bożej w obrazie kamiennym na dzikiej gruszy we wsi Leśna. Od tego czasu zaczyna się kult Matki Bożej Leśniańskiej. Biskup Witwicki przygotował i przeprowadził synod diecezjalny w Brześciu w 1684 r. W 1685 r. założył Seminarium Duchowne w Janowie. Dbał o wysoki poziom intelektualny i duchowy kapłanów z całej diecezji (organizował

¹⁹ Tamże, s.61.

²⁰ K. R. Prokop, *Sylwetki biskupów łuckich*, Biały Dunajec-Ostróg 2001, s.111-112.

²¹ J. Pruszkowski, dz. cyt., s.63.

rekolekcje, doksztalcanie dla uzupełnienia ewentualnych braków). W 1688 r. obejmuje biskupstwo poznańskie i tam po dziewięciu latach umiera. Pochowany w obecnej archikatedrze św. Jana Chrzciciela w Warszawie.

W roku 1688 biskupstwo łuckie przejął **Bogusław Leszczyński** (1688-1691)²², który po trzech latach przeszedł na biskupstwo płockie. Jednak będąc tylko nominatem, kończy życie doczesne w Lesznie i tam jest pochowany w kościele św. Mikołaja.

W roku 1691 biskupstwo łuckie obejmuje **Franciszek Prażmowski** (1696-1701), młodszy brat Mikołaja – prymasa. Prekonizacja miała miejsce w 1696 r. Wcześniej był biskupem kijowskim. Dnia 24 listopada 1700 r. wydał dekret stwierdzający cudowny charakter obrazu Matki Bożej Lesniańskiej. Umarł w Janowie Biskupim i tam został pochowany w 1701 r.

Kolejnym z prezentowanych biskupów był **Aleksander Benedykt Wyhowski** (1703-1714)²³, konsekrowany w Warszawie w 1703 r. Biskupstwo zawdzięczał królowi Augustowi II, któremu ks. Wyhowski (obchodząc prawo) ułatwił koronację. Stolica Apostolska miała zastrzeżenia do kandydatury Wyhowskiego na biskupa. Aprobowała ją w końcu na usilne prośby króla. Biskup Aleksander w 1711 r. erygował nowe seminarium duchowne w Węgrowie, oddając je pod kuratelę księży komunistów (bartoszków). Za czasów tego biskupstwa w 1714 r. rozpoczęto budowę obecnie istniejącej w Janowie kolegiaty pw. Św. Trójcy. Umarł w Torczyniu w 1714 r., a pochowany w Łucku.

Jego następcą był biskup **Joachim Przebendowski** (1716-1721)²⁴, pasterz gorliwy, troskliwy o dobro diecezji, dla ludzi miłosierny. Kontynuuje rozpoczętą budowę kolegiaty i przypuszczalnie kończy ją w stanie surowym. Umarł w Siewkach za Bugiem, pochowany w Janowie w 1721 r.

Jego urząd przejmuje biskup **Stefan Bogusław Rupniewski** (1721-1731)²⁵. Pochodził z rodziny kalwińskiej, przeszedł na katolicyzm i obrął stan duchowny. Jako biskup był m.in. sufraganem lwowskim, później biskupem kamienieckim i od roku 1721 – łuckim. Był gorliwym obrońcą wiary katolickiej, dbałym o budowę świątyń. Janów Podlaski zawdzięcza mu wykończoną architektonicznie kolegiatę, łącznie z wyposażeniem wnętrza. Przyczynił się do kanonizacji Andrzeja Boboli i Stanisława Kostki. Koronował cudowny obraz Matki Bożej Kodeńskiej (1723). Troszczył się o biednych. Umarł w Torczyniu w 1731 r., pochowany w Krakowie w kościele św. Piotra.

Kolejnym biskupem łuckim związanym z Janowem Biskupim czyli Podlaskim był **Jan Aleksander Lipski** (1732). Urząd ten objął w 1731 r.

²² Tamże, s.68.

²³ Tamże, s.68.

²⁴ Tamże, s.73.

²⁵ Tamże, s.74

Był wyjątkowo związany z królem Augustem II, któremu zawdzięczał to stanowisko. Dlatego nie miał czasu, by zająć się diecezją. Krótko był jej ordynariuszem, a później został biskupem krakowskim (1733) i z Krakowa przybył do Janowa, aby 30 listopada 1735 r. konsekrować nową kolegiatę. W Krakowie koronował Augusta III, a ten przedstawił biskupa jako kandydata do purpury kardynalskiej. W 1737 r. biskup Lipski otrzymał kapelusz kardynalski. Umarł w Kielcach w 1746 r., pochowany w Krakowie. Określa się go jako człowieka szczególnie wykształconego i utalentowanego.

Po Janie Aleksandrze Lipskim w 1736 r. biskupem łuckim został **Andrzej Stanisław Kostka Załuski** (1736-1739), który wcześniej był biskupem płockim. W 1739 r. przeniósł się na biskupstwo chełmińskie, następnie na biskupstwo krakowskie. Znany był m.in. z tego, że złożył znakomitą ofiarę na kościół polski św. Stanisława Kostki w Rzymie. Umarł w Kielcach w 1758 r. Spoczął w krakowskiej katedrze na Wawelu.

Następcą Załuskiego był biskup **Franciszek Antoni Kobielski** (1739-1755)²⁶. Wcześniej był sufraganiem kujawskim, nominatem chełmskim, biskupem kamienieckim i w 1739 r. biskupem łuckim. Za jego rządów kolegiata Janowska otrzymała cztery ołtarze w bocznych nawach, stalle dla duchowieństwa i 42-głosowe organy. W 1746 r. ogłoszono formalnie erekcję kolegiaty. W tym czasie powstał z prawej strony kolegiaty piętrowy gmach dla seminarium. Budynek niezupełnie w kształcie owalnej podkowy, ale nieco ją przypominający: dwa segmenty wieńczące szczyty głównego budynku i skierowane w kierunku świątyni, od której oddzielał ją wewnętrzny mały dziedziniec. W tym czasie wybudowano również dzwonnice. Po lewej stronie kolegiaty wzniesiono mury podobne, ale już na planie w kształcie litery L, z przeznaczeniem dla księży emerytów, a faktycznie ulokował się tam urząd archidiaconatu i archiwum.

Biskup Kobielski „pracował usilnie nad nawróceniem Żydów”²⁷. Z jednej strony pozwalał Żydom budować synagogi, przy niektórych budowach pomagał w różnej formie, ale z drugiej - przemawiał w synagogach, głosił nauki i nawracał. Angażował do tej akcji księży, a nawet starszych, zdolniejszych kleryków. Biskup Kobielski zmarł w 1755 r. w Janowie Podlaskim i pochowany jest w podziemiach kolegiaty.

Kolejnym biskupem łuckim był **Antoni Erazm Wołłowicz** (1755-1770), siostrzeniec poprzednika. Od roku 1754 był z nominacji sufraganiem diecezji łuckiej z prawem następstwa po biskupie Kobielskim. W następnym roku został rządcą diecezjalnym. Biskup Wołłowicz gorliwie pełnił swoje obowiązki, choć nie zawsze miał na to czas. Często bowiem był w Warszawie jako kanclerz królewski. To on witał u św. Jana w stolicy nowego króla Stanisława Augusta. Biskup Wołłowicz przeniósł relikwie św.

²⁶ Tamże, s.77.

²⁷ Tamże, s.84.

Jozafata Kuncewicza z kaplicy zamkowej Radziwiłłów do kościoła ojców bazylianów w Białej Podlaskiej. Umiera w 1770 r. w Warszawie, pochowany w Janowie w podziemiach kolegiaty. Był to mąż „silnych przekonań, gorącej wiary i nieustraszonego męstwa”²⁸.

Feliks Paweł Turski (1771-1790) w 1765 r. został biskupem chełmskim, a w 1770 r. biskupem łuckim, jako następca Wołłowicza. W Janowie budował pałac biskupi. W 1790 r. został biskupem krakowskim. Czynnie uczestniczył w obradach sejmowych. Był zaliczany do wybitnych postaci czasów stanisławowskich.

Za najwybitniejszą postać omawianego okresu uważa się **Adama Stanisława Naruszewicza** (1790-1796), który zamyka poczet biskupów łuckich. Urodził się na Polesiu w 1733 r., rodzice jego należeli do niezbyt zaможnej szlachty. Młody Naruszewicz kształcił się w kolegium jezuickim w Pińsku. Wstąpił do ich zakonu. Dalsze studia odbywał w Lyonie. Dzięki kanclerzowi Fryderykowi Czartoryskiemu odbywa naukową podróż po Europie, poszerza wiedzę i pracuje na uczelniach w Niemczech, Francji i we Włoszech. Po powrocie został zatrudniony w Akademii Wileńskiej, a następnie jako profesor w Collegium Nobilium w Warszawie. Człowiek o szerokich horyzontach, zastąpił również jako poeta. Tym m.in. pozyskał przyjaźń nie tylko arystokracji, ale i samego króla. Przez krótki czas był duszpasterzem na Wileńszczyźnie. Na życzenie króla Stanisława Augusta i z miłości do Ojczyzny opracował *Historię narodu polskiego*. Nie dokończył dzieła na skutek katastrofy naszej państwowości (rozbiory II i III).

Jako biskup Naruszewicz zaczynał od sufraganii w Smoleńsku (1774). Pasterzem diecezji smoleńskiej został w 1788 r., a wkrótce otrzymał biskupstwo łuckie i osiadł nad Bugiem w Janowie. Ks. J. Pruszkowski w oparciu o relacje starszych (90-letnich) świadków życia biskupa Naruszewicza, pisze o nim, że „był to pokutnik wielki i święty pustelnik”²⁹. Zawsze z książką, często nawiedzał kolegiatę, modlił się przy ołtarzu Matki Bożej albo przed Najświętszym Sakramentem. Codziennie wyjeżdżał na spacer, a latem chętnie odwiedzał pracujących na polu, rozmawiał z nimi, kazał im przywieść napoje i coś do jedzenia. Cieszył się autorytetem. Dla wszystkich przystępny, miłosierny dla biednych. Ze swoich dochodów wspierał budowę świątyń, z jego funduszy kolegiata janowska otrzymała dębową posadzkę z bali 3-calowej grubości. W mieście zbudował dom dla starców i kalek, gospodę z zajazdem zwaną „Praga”, w której biedni przybywający do biskupa z różnymi sprawami mieli bezpłatny posiłek i nocleg. Znana jest, i do dziś pozostała w dawnym ogrodzie biskupim aleja lipowa i *grota Naruszewicza*. W tej grocie biskup długo przesiedział, wiele przemyślał i przemodlił.

²⁸ Tamże, s.87.

²⁹ Tamże, s.92.

Na wezwanie króla wiosną 1792 r. wybrał się z Janowa do Warszawy, gdzie król z senatem miał położyć kamień węgielny pod kościół Opatrzności Bożej na placu Ujazdowskim³⁰. Wówczas biskup łucki po raz ostatni wystąpił przed narodem. W szatach pontyfikalnych, ze szczególnym namaszczeniem i natchnieniem wprost z niebios, przemówił w pięknych słowach. Na Sejm do Grodna już nie pojechał, mimo usilnego zaproszenia przez króla. Narodowi, zwłaszcza wyższym warstwom zabrakło wiary, jedności i politycznego rozumu, a król, na którego tak początkowo liczył, wykazał się brakiem charakteru - to wszystko było powodem dziwnego smutku i melancholii wielkiego dostojnika, uczonego, historyka i poety. Mimo poważnej choroby, był czynny do końca życia. Umarł 8 lipca 1796 r., pochowany został w podziemiach kolegiaty janowskiej.

II. Biskupi diecezji janowskiej czyli podlaskiej

1. Biskup Feliks Łukasz Lewiński (1818-1825)³¹

Pierwszy biskup podlaski pochodził z Prus Królewskich, urodzony w roku 1751 w Lewino. Przez trzy lata uczył się w kolegium jezuitów w Szkotlandzie koło Gdańska³². Studia i formację seminaryjną odbył we Włocławku i tam w katedrze otrzymał święcenia kapłańskie. Studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, odznaczał się zdolnościami umysłu i szlachetnością charakteru. Pełnił szereg funkcji kościelnych i państwowych. Był m.in. proboszczem gdańskim, komisarzem cywilno-wojskowym woj. kujawskiego. Ze swoich dochodów wspierał materialnie potrzeby Kościoła i Ojczyzny. Biskup kujawski Józef Rybiński przedstawił kandydaturę ks. Lewińskiego na sufraganię kujawską. Po śmierci biskupa Rybińskiego (1806), administratorem kujawskim i pomorskim został Lewiński. Wreszcie 11 sierpnia 1818 r. został pierwszym biskupem janowskim czyli podlaskim. Już od początku dał się poznać z dzieł dobroczynnych. W Siedlcach powstało Towarzystwo Dobroczynności województwa podlaskiego i wybrało biskupa Lewińskiego na swego prezesa³³. W 1819 r. biskup Lewiński został senatorem Królestwa. Dnia 8 września tegoż roku odbył uroczysty ingres do nowo ustanowionej katedry janowskiej. Wkrótce powołał do istnienia kapitułę katedralną, a więc przyboczną strukturę złożoną z prałatów i kanoników.

³⁰ W. Zarzycki, *Biskup Adam Naruszewicz luminarz polskiego Oświecenia*, Lublin 1999, s.102-103.

³¹ J. Pruszkowski, dz. cyt., s.107.

³² Z. Młynarski, *Sylwetki biskupów janowskich czyli podlaskich*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie” (dalej: „WDP”) 1970, nr 5-6, s. 125.

³³ M. Manteufflowa, *Lewiński Feliks Łukasz*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17, Wrocław 1972, s. 241.

Po śmierci biskupa Naruszewicza Janów Biskupi jako rezydencja był przez dłuższy czas osierocony, nie miał pasterza i swego protektora. Kolegiata zaniedbana, zwłaszcza co do wystroju wewnętrznego, skarb kościelny bardzo skromny. Janów pozbawiony pałacu biskupiego, zamek janowski pod zarządem cesarza rosyjskiego, wbrew zasadom Konkordatu ze Stolicą Apostolską. Biskup zamieszkał w skromnym gmachu po lewej stronie katedry, gdzie mieścił się konsystorz i pokoje kanonickie. Biskup Lewiński po bezskutecznych staraniach odzyskania nieruchomości kościelnych zamieszkał w wykupionym (1821) niewielkim majątku Zakrze³⁴ w parafii łosickiej. Stamtąd przyjeżdżał do Janowa, gdy tego wymagały ważne sprawy i na uroczyste święta. Podzielił diecezję na 11 dekanatów. Przyjął pod swoją władzę znajdujące się na terenie nowej diecezji dwa seminaria duchowne: w Janowie i Węgrowie. W 1824 r. zasiadał w Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, aby reprezentować Kościół katolicki Kongresówki i rozstrzygać jego sprawy. Po kilkumiesięcznej pracy udał się do swoich stron w diecezji kujawsko-kaliskiej i tam zachorował. Z pokorą przyjął ostatnie sakramenty i zakończył życie 5 kwietnia 1825 r. w miejscowości Święte. Pochowany w grobach katedry włocławskiej, serce zaś zgodnie z jego życzeniem przewieziono do Janowa i w srebrnej puszcze wmurowano w prawej ścianie prezbiterium katedry, obok biskupiego tronu. Swoje oszczędności przeznaczył biskup dla kapituły janowskiej oraz na potrzeby domu starców i kalek w Janowie.

2. Biskup Jan Marcei Gutkowski (1826-1842)

Urodził się 27 maja 1776 r. we wsi Wilkowo Pawlaki w diecezji płockiej³⁵. Rodzicami jego byli Ludwik i Marianna z Czachorowskich. Była to średniozamożna rodzina szlachecka. Idąc za głosem powołania, wstępuje do dominikanów i tam przyjmuje imię zakonne Marcei. Pierwszy jego klasztor w Płocku, drugi w Warszawie, następny we Włocławku. Świecenia kapłańskie przyjął w 1799 r. Pełnił różne funkcje w klasztorach dominikańskich w Płocku, Gdańsku i we Wrocławiu³⁶.

W 1807 r. został kapelanem wojskowym Księstwa Warszawskiego. Natomiast w 1812 r. pod Berezyną dostał się na trzy lata do niewoli rosyjskiej. Zwolnił go z niej car Aleksander I. Ks. Gutkowski zdobył sympatię Wielkiego Księcia Konstantego, który mianował go (1816) naczelnym kapelanem wojsk polskich. Tegoż roku uzyskał sekularyzację, a w następnym

³⁴ F. Dudka, *Zarys historyczny dziejów diecezji siedleckiej*, w: *Katalog Diecezji Siedleckiej 2003*, Siedlce 2003, s.40.

³⁵ M. Żywczyński, *Sprawa Gutkowskiego (1832-1839)*, „Rocznik Lubelski”, t. 1, Lublin 1958, s.129.

³⁶ P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka czyli Podlaska (1818-1968)*, Siedlce 1971, s.92.

jako ksiądz diecezjalny otrzymał probostwo w Orszymowie pod Płockiem. Dość szybko otrzymywał godności kościelne. Został więc prałatem kapituły płockiej, a wkrótce infułatem zamojskim, a nawet prałatem kapituły warszawskiej.

Wskutek zabiegów W. Księcia Konstantego, mimo sprzeciwu episkopatu, papież Leon XII mianował go 3 lipca 1826 r. biskupem janowskim czyli podlaskim. Gutkowski miał poważną opozycję wśród biskupów polskich i dlatego Stolica Apostolska początkowo była przeciwny tej kandydaturze³⁷. Przedstawiony został do prekonizacji, ale uważany był powszechnie za kapłana wolnych przekonań. Mówiono, że „do grenadiera podobniejszy aniżeli do księdza”, nie cieszył się dobrą opinią. A to dlatego, że był pupilem znieawidzonego W. Księcia, że dbał o intratne tytuły, że nie był w porządku wobec moralnych wskazań Kościoła³⁸. Usilne starania rządu zrobiły swoje i Gutkowski wszedł do grona hierarchów. Sakrę biskupią otrzymał w Warszawie 1 października 1826 r. z rąk abpa Skarszewskiego³⁹. Po ośmiu dniach objął zarząd diecezji przez swego zastępcę bpa sufragana Franciszka Lewińskiego. Sam natomiast przebywał przez trzy lata w Warszawie w klasztorze dominikanów, czekając na zwrot zamku biskupiego w Janowie Podlaskim. Ponieważ to nie nastąpiło, wybudowano przy katedrze janowskiej dom przeznaczony na mieszkanie biskupów.

Często nowa godność czy stanowisko zmienia człowieka. Tak się też stało z biskupem janowskim. „Wbrew dotychczasowej opinii liberała stał się gorliwym obrońcą praw Kościoła”⁴⁰. Gruntownie zmienił swoje obyczaje, ale został w nim ten sam porywczy, uparty, bezwzględny, wprost wojowniczy temperament⁴¹. Olbrzymiego wzrostu, postawny, służbą wojenną wstawiony, nawet rubaszny, oddziaływał na otoczenie całą swą osobowością; wszelkie sprawy przeprowadzał czerpiąc argumenty z Ewangelii, uzasadniał prawem kościelnym, a mocne słowa w memoriałach i pismach do władz rządowych były wyrazem jego odwagi, bezkompromisowej postawy.

W diecezji był gorliwym pasterzem; przedmiotem jego szczególnej troski była wszechstronna formacja seminaryjna kleryków. Wizytował parafie, gorliwych pasterzy wynagradzał, złych upominał i usuwał ze stanowisk. Pisał listy pasterskie do duchownych i świeckich. Wobec ówczesnego rządu w pewnych kwestiach musiał się sprzeciwić. Mianowicie co do małżeństw mieszanych - nie zgodził się na zarządzenia rządowe, aby dzieci z tych małżeństw wychowywane były w religii schizmatycznej. Zabronił bez dyspensy

³⁷ F. Dudka, *Historia Kościoła*, mps, Siedlce 1971, s.150.

³⁸ M. Żywczyński, dz. cyt., s.130.

³⁹ J. Pruszkowski, dz. cyt., s.115.

⁴⁰ F. Dudka, *Historia Kościoła*, dz. cyt., s.150.

⁴¹ M. Żywczyński, dz. cyt., s.130

udzielać ślubu katolikom z innowiercami. Odrzucił postulat rządu, aby zarządzenia biskupie miały wcześniejsze zezwolenie władz administracyjnych. Wbrew zakazom, kontynuował udzielanie posług religijnych unitom. Nie zgodził się również na konfiskatę i zwrot wszystkich egzemplarzy książki ks. Szmida pt. *Zgodność i różność między zachodnim i wschodnim Kościołem*, gdyż uznał, że ta pozycja w swej treści jest zgodna z nauką Kościoła.

Rząd widząc nieugiętą postawę biskupa, zaczął stosować represje: odmówił należnej biskupowi pensji, przeprowadzał śledztwa, skarżył przed Watykanem o zdradę Stanu. Stolica Apostolska znając prawdę wyraziła uznanie bp Gutkowskiemu, zachęcając do wytrwania⁴².

W kwietniu 1840 r. bp Jan Gutkowski został aresztowany i wywieziony na Białoruś do klasztoru kanoników regularnych w Ozieranach. Był pilnowany przez urzędnika policyjnego, nie mógł odprawiać Mszy św. Życzeniem rządu było, aby biskup zrzekł się diecezji, ale jej pasterz uczynił to dopiero na życzenie papieża, dla dobra Kościoła. Nastąpiło to 19 maja 1842 r. Biskup wyjechał do Lwowa i tam zmarł 3 października 1863 r.

Biskupem sufraganiem przy biskupie Gutkowskim był Franciszek Ignacy Lewiński, konsekrowany w 1826 r., brat poprzedniego biskupa Feliksa Łukasza. Jednocześnie pełnił urząd proboszcza w Łosicach. Zmarł w Zakrzcu dnia 15 sierpnia 1854 r. i pochowany został w Łosicach.

3. Biskup Beniamin Szymański (1856-1867)

Był trzecim z kolei biskupem diecezjalnym na podlaskiej ziemi⁴³. Urodził się w Warszawie w 1793 r. Rodzice jego pochodzili ze szlachty zaściankowej. W młodym wieku Piotr Paweł (imiona ze chrztu) wstąpił do klasztoru oo. kapucynów. Świecenia kapłańskie przyjął w Krakowie w 1816 r. Był pobożnym zakonnikiem, dobrym mówcą i gorliwym spowiednikiem. W zakonie pełnił różne funkcje. W roku 1836 został prowincjałem, a od roku 1850 był komisarzem generalnym zakonu kapucynów. W prowincji zakonnej dokonał wiele - przyczynił się do podniesienia poziomu intelektualnego i duchowego zakonników. Zadbął również o materialny stan zakonu. Troszczył się o potrzeby ubogich i więźniów.

Papież Pius IX w dniu 18 września 1856 r. mianował go biskupem janowskim czyli podlaskim. Sakrę biskupią otrzymał 1 lutego następnego roku. Tuż po konsekracji wydał list pasterski, w którym zawarł program swego pontyfikatu. Zwracając się w słowie pasterskim do kapłanów, zachęcał ich do świętości życia i gorliwej pracy duszpasterskiej. Proboszczom przypominał o odpowiedzialności za obiekty sakralne i ich wyposażenie. Mających władzę prosił o wsparcie w jego działalności pasterskiej. Prze-

⁴² P. Aleksandrowicz, dz. cyt., s.93.

⁴³ Tamże, s.97.

strzegął wiernych przed chciwością, łakomstwem i próżnością, a zachęcał do dobrych uczynków; św. Rodzinę wskazywał jako wzór do naśladowania. Osobom konsekrowanym przypominał obowiązek zachowania rad ewangelicznych, pomocną dłoń podawał grzesznikom i zagubionym.

Dnia 3 kwietnia 1857 r. oficjalnie przejął rządy diecezją janowską; in-gresu do katedry dokonał 7 czerwca tegoż roku. Wówczas to wyraził pragnienie odnowy życia religijno-moralnego. Powiedział m.in.: „Wszędzie i wszelkimi środkami chwałę Boga krzewić i duszom nam powierzonym trudną sprawę zbawienia ułatwić”⁴⁴. Była to jego dewiza życiowa, której był wierny do końca.

Będąc biskupem żył duchowością zakonną. Domowym jego strojem był habit kapucyński przepasany fioletowym pasem, krzyż i pierścień biskupi. W sprawach urzędowych był stanowczy, nieugięty, w kontaktach prywatnych uprzejmy, łatwy do współżycia. Jego fizjonomia była wyjątkowo sympatyczna i czytelna. Pełne wyrazu i dobroci, głębokie oczy świadczyły o mądrości rozumu i szlachetności serca. Odznaczał się czcią do Najświętszego Sakramentu i kultem Niepokalanej Dziewicy.

Diecezja przez kilkanaście lat pozbawiona pasterza wymagała trudu reform. Biskup Szymański zreorganizował konsystorz, prawie całkowicie zmienił jego personel. Uzupełnił skład kapituły katedralnej. Zwrócił uwagę na formację seminaryjną przyszłych kapłanów. Pasterz diecezji starał się podnieść pobożność i dyscyplinę duchowieństwa. W związku z tym na początku swojej działalności w diecezji zorganizował pięciodniowe rekolekcje dla kapłanów, którzy mieli już je odprawiać każdego roku. Wizytował parafie celem bliższego poznania życia zarówno duchownych, jak i świeckich. Na skutek zakazu ze strony ówczesnego rządu nie mógł dotrzeć do wszystkich parafii. Kierując się wskazaniem Soboru Trydenckiego i synodów prowincjonalnych nakazał kapłanom chodzić w sutannach, praktykować tonsurę i skromne uczesanie⁴⁵. Zakazał im gry w karty, palenia tytoniu przed Mszą św. i pójściem do konfesjonaułu.

Wśród duchownych wysoko stawiał obowiązek nauczania, katechizacji, podkreślał znaczenie szkolnictwa. Wprowadził w diecezji praktykę misji ludowych, zwalczał pijaństwo; zachęcał do praktyki ducha ofiary i wyrzeczeń. Ustalił jednolity porządek nabożeństw w niedziele i święta, wprowadził nabożeństwo majowe, nabożeństwo na zakończenie starego roku. Dla uczczenia Najświętszego Sakramentu wprowadził 40-godzinne nabożeństwo.

⁴⁴ P. Dragan, *Piotr Paweł Beniamin Szymański biskup podlaski w świetle własnych listów pasterskich*, „WDP”, 1931, nr 10-12, s. 420. Por. P. Aleksandrowicz, dz. cyt., s.98.

⁴⁵ P. Dragan, dz. cyt., s.420-421; P. Aleksandrowicz, dz. cyt., s.100.

Brał w obronę unitów szykanowanych przez władze rosyjskie, troszczył się o zaspokojenie ich potrzeb duchowych. Do katedry w Janowie sprowadził z Rzymu w 1858 r. relikwie św. Wiktora.

Dyplomatyczne było stanowisko biskupa w sprawie ks. Stanisława Brzóska. Nie potępił i nie zdegradował swego kapłana, choć rząd się tego domagał. Owszem, na żądanie władz wydał odezwę do duchowieństwa, w której stwierdził, że ks. Brzóska sprzeniewierzył się swemu powołaniu, wyliczył zarzucane mu „zbrodnie”, ale nie wyraził o nich swej opinii i niczego mu nie zarzucił, co by dyskwalifikowało go jako dobrego człowieka i Polaka⁴⁶.

Wierność biskupa wobec Kościoła i Ojczyzny była powodem przesładowań, które nasiliły się po upadku powstania styczniowego (1863). W 1864 r. skasowano w diecezji 16 klasztorów męskich i 6 żeńskich. Rząd zapowiadał kontrolę seminarium duchownego, pozbawił biskupa pensji, zabronił mu wyjazdu z Janowa. Dnia 22 maja 1867 r. ukaz carski zniósł diecezję janowską czyli podlaską i przyłączył ją do diecezji lubelskiej. W sierpniu tegoż roku biskup B. Szymański został wywieziony do Łomży do klasztoru kapucynów. Dnia 15 stycznia 1868 r. zakończył życie doczesne. Pochowano go w podziemiach kościoła klasztornego.

W latach 1867-1918 dotychczasowa diecezja janowska czyli podlaska przeszła pod zarząd biskupów lub też administratorów diecezji lubelskiej.

4. Biskup Henryk Przeździecki (1918-1939)

Kiedy Polska odzyskała niepodległość, papież Benedykt XV dnia 24 września 1918 r. wskrzesił diecezję janowską czyli podlaską. Pierwszym biskupem odrodzonej diecezji został ks. infułat Henryk Przeździecki⁴⁷. Urodził się w 1873 r., a po ukończeniu gimnazjum i seminarium duchownego przyjął święcenia kapłańskie w 1895 r. Specjalistyczne studia teologiczne odbywał w Akademii Duchownej w Petersburgu. Po powrocie do Warszawy pracował w duszpasterstwie, a od 1905 r. jako profesor seminarium metropolitalnego, w którym wykładał teologię moralną i pastoralną. Pracował naukowo i udzielał się na polu społecznym. W 1910 r. został proboszczem nowoutworzonej parafii św. Józefa w Łodzi, którą należało zorganizować. W 1914 r. został dziekanem łódzkim, a po wybuchu I wojny światowej administratorem apostolskim okupowanej przez Niemców części archidiecezji warszawskiej i diecezji wrocławskiej. W 1916 r. udał się do Rzymu, aby z ramienia episkopatu Polski zdać relację papieżowi o sytuacji w okupowanej Polsce. Tam otrzymał nominację na protonotariusza apostolskiego. Po powrocie do kraju został członkiem Tymczasowej Rady Stanu, a

⁴⁶ F. Dudka, *Historia Kościoła*, dz. cyt., s.154.

⁴⁷ P. Aleksandrowicz, dz. cyt., s.103.

po ustaniu jej działalności objął dział stosunków z Watykanem w departamencie Spraw Zewnętrznych. Przyczynił się do zaistnienia w Polsce Nuncjatury Apostolskiej⁴⁸. Wówczas ks. Achilles Ratti został u nas nuncjuszem.

Diecezja podlaska zlikwidowana przez rząd po upadku powstania styczniowego została przywrócona do życia. Nowo mianowany biskup podjął się jej organizacji. Praca apostolska i patriotyczna biskupa Henryka na przestrzeni dwudziestu lat wydała owoce. Na gruzach życia katolickiego i narodowego powstało ponad sto nowych parafii, a katolickie rodziny stały się ogniskami życia narodowego. W Janowie Podlaskim biskup Przeździecki powołał do istnienia Wyższe Seminarium Duchowne, a w Siedlcach – Gimnazjum i Liceum Biskupie (1923 r.). Pierwszy synod diecezjalny (1923) był również znaczącym dziełem biskupa. W roku 1924 biskup Henryk przeniósł za zgodą papieża stolicę biskupią z Janowa do Siedlec. Za jego pontyfikatu sprowadzono cudowny obraz Matki Bożej Leśniańskiej z Łomży do Leśnej (1927) oraz sprowadzono obraz Matki Bożej Kodeńskiej z Częstochowy do Kodnia (1927)⁴⁹.

Działalność biskupa nie zamykała się w granicach diecezji podlaskiej. Bp Przeździecki miał swój wkład w zawarcie Konkordatu między Polską a Stolicą Apostolską. Przez szereg lat ordynariusz podlaski był sekretarzem Episkopatu Polski, przewodniczącym Komisji Papieskiej d/s wprowadzania Konkordatu w życie. W 1932 r. papież mianował go konsultorem Kongregacji d/s Kościoła Wschodniego. Jedność chrześcijan, unia z Kościołem prawosławnym była umiłowaną ideą jego życia. Bp Henryk poświęcił tej sprawie wiele pracy i serca. Zmarł na posterunku, podczas wizytacji pasterskiej w Ortelu Królewskim 9 maja 1939 r. Pozostawił po sobie na Podlasiu wielkie dziedzictwo głębokiej wiary i umiłowania Ojczyzny.

Od 1919 r. biskupem pomocniczym w diecezji podlaskiej był **Czesław Sokołowski**, który po śmierci biskupa Przeździeckiego, najpierw jako wikariusz kapitulny, a następnie (1940-1946) jako administrator apostolski, rządził w diecezji siedleckiej czyli podlaskiej.

Zakończenie

Na przestrzeni niemal pięciu wieków (459 lat) wielu biskupów przez swą rezydencję było związanych z Janowem Biskupim czyli Podlaskim. Próbowałem ukazać cały ich poczet.

Zasadniczo wymieniłem tylko biskupów diecezjalnych, czyli rządców diecezji zarówno łuckiej, jak później janowskiej czyli podlaskiej. Skromne ramy artykułu, jak wspominałem we wprowadzeniu, nie pozwalają na rzetelną prezentację ich sylwetek, szczególnie biskupów łuckich. Nie doczekali

⁴⁸ *Życiorys śp. Biskupa Henryka Przeździeckiego*, „WDP”, 1939, nr 6, s.196.

⁴⁹ F. Dudka, *Zarys historyczny dziejów diecezji siedleckiej*, dz. cyt., s. 45.

się bowiem jeszcze oni szerszych opracowań. Bogatsza jest już literatura dotycząca biskupów janowskich czyli podlaskich⁵⁰.

Przedstawiona panorama postaci historycznych związanych z Janowem Podlaskim może napawać dumą dzisiejszych jego mieszkańców. Historia uświadamia nas, że biskupi w dawnych czasach to nie tylko głosiciele Ewangelii i Królestwa Bożego, ale jakże często mieli decydujący wpływ na losy Rzeczypospolitej, ojczyzny ziemskiej. Spełniali nie tylko funkcje religijne, ale byli senatorami i piastowali wysokie urzędy w administracji cywilnej.

Historia jest nauczycielką życia. Warto do niej sięgać, bo bez znajomości przeszłości nie można budować przyszłości.

⁵⁰ Zainteresowanym polecam następujące pozycje, nie wymienione w przypisach: T. Kasabała, *Lewiński Feliks Łukasz bp*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 10, Lublin 2004, szp. 902-903.; M. Manteufflowa, *Lewiński Feliks Łukasz, przydomek Zleka, h. Brochowicz (1751-1825)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17, Wrocław 1972, s.241; A. Soszyński, *Powstanie i organizacja Diecezji Janowskiej czyli Podlaskiej*, „WDP”, 1968, nr 7-8, s. 166-171; M. Godlewski, *Parę nieznanych stron z życia Marcelego Gutkowskiego biskupa podlaskiego (1831-1843). Z nie wydanych źródeł*, „Ateneum Kapłańskie” 18(1932), t. 30, s.225-239, 446-458; tenże, 19 (1933), t. 31, s.333-342, 439-447; H. Kajsiewicz, *Pisma*, t. 2, Berlin 1870, s.348-392; S. Wilk, *Gutkowski Jan OP*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 6, Lublin 1993, szp. 408-409; M. Żywczyński, *Gutkowski Jan Marcelego (1776-1863)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 9, Wrocław 1960-1961, s.180-181; E. Barbasiewicz, *Prawodawcza działalność Beniamina Piotra Pawła Szymańskiego biskupa podlaskiego, a w szczególności Ustawy pasterskie o życiu i obyczajach duchowieństwa*, Warszawa 1951, mps, bibl. UKSW; J. M. Cygan, *O. Beniamin Szymański, kapucyn, biskup podlaski*, „Szkice Podlaskie” 1996, s.110-119; T. Fręchowicz, *Beniamin Szymański biskup podlaski, cz. 1: Lata 1856-1861*, Warszawa 1964, mps, bibl. UKSW; J. L. Gadacz, *Słownik polskich kapucynów*, t. 2, Wrocław 1986, s.341-347; L. Balicki, *Biskup Henryk Przeździecki jako negocjator z rządem*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 32 (1985), z. 4, s.5-25; J. Frelich, *Problematyka moralna w pismach i działalności ks. bp. Henryka Przeździeckiego*, Lublin 1976, mps, bibl. KUL; *Przemówienie ks. prałata Aleksandra Lipińskiego, rektora seminarium*, „WDP”, 1928, nr 12, s. 414-418; E. Matyska, *Teologiczna koncepcja działalności pasterskiej biskupa podlaskiego Henryka Przeździeckiego (1918-1939)*, Lublin 1974, mps, bibl. KUL. Pełną możliwie bibliografię na ten temat znajdziemy w archiwum prywatnym Wiktora Kapłana – pracownika Biblioteki KUL.